

Život i djelatnost Milana Šufflaya.

Gottštajn, Jurica

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:269561>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za kroatologiju

Život i djelatnost Milana Šufflaya
Završni rad

Kandidat: Jurica Gottštajn

Mentor: doc. dr. sc. Ivica Miškulin

Zagreb, 4. rujna 2019.

SADRŽAJ

UVOD	3
1. DJETINJSTVO MILANA ŠUFFLAYA I ZNANSTVENA DJELATNOST	4
1.1. Rođenje, porijeklo i školovanje	4
1.2. Budući znanstvenik	5
1.3. Odnosi s banovima	6
1.4. Albanolog svjetskoga glasa	7
2. POLITIČKA MISAO	9
2.1. Odnos prema jugoslavenstvu	9
2.2. Između Istoka i Zapada	10
3. VELEIZDAJNIČKI PROCES	11
3.1. Hrvatski komitet	11
3.2. Suđenje Šufflayu i suradnicima	13
3.3. Šufflay kao pravaš i radićevac	14
3.4. Pokušaj stvaranja hrvatskih radikala	14
4. UBOJSTVO I SMRT	15
5. ZAKLJUČAK	17
6. LITERATURA	18
SAŽETAK	19
SUMMARY	20

UVOD

Moja tema za završni rad bila je obraditi život i političku djelatnost Milana plemenitog Šufflaya. Ovaj je gospodin bio hrvatski povjesničar, pravaški političar, prevoditelj i književnik. Bio je potomak siromašne plemićke obitelji, jer su u to vrijeme plemići izgubili na značaju i više nisu imali ugled u društvu kakav su imali prije stotinjak godina. Za svoga života bio je izuzetno kontroverzna ličnost, intelektualac svjetskoga glasa na početku dvadesetoga stoljeća. Radio je na uglednim europskim sveučilištima; u Budimpešti i u Beču, gdje je bio izuzetno znanstveno aktivan. Zbog svoje genijalnosti ban Pavao Rauch dovodi Šufflaya u domovinu, svjestan njegove vrijednosti, ne želeći da tako jedan veliki intelektualac kao Šufflay ostane izvan domovine. Šufflay je bezuvjetno podržavao hrvatsku neovisnost u tadašnjoj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, čime se neprestano dovodio u sukobe s državnim vrhom. Cijeli život isticao je svoje hrvatstvo, što ga je dovelo na optuženičku klupu u montiranome procesu. Bio je jedan od utemeljitelja albanologije i pisac prvoga hrvatskoga znanstveno-fantastičnoga romana „*Na Pacifiku 2255.*“. Proučavajući Milana Šufflaya najviše sam se oslonio na literaturu Darka Sagraka, Josipa Horvata i Bosiljke Janjatović.

Njegovu veličinu istaknuo je svjetski znanstvenik Albert Einstein i književnik Heinrich Mann u pismu koje su uputili Međunarodnoj ligi za ljudska prava nakon atentata na Šufflaya, gdje su se zgrozili represivnim aparatom u Kraljevini Jugoslaviji.

1. DJETINJSTVO MILANA ŠUFFLAYA I ZNANSTVENA DJELATNOST

1.1. Rođenje, porijeklo i školovanje

Milan Šufflay rođen je u Lepoglavi, 8. studenoga 1879. godine, u obitelji plemićkoga podrijetla, na koje je bio vrlo ponosan. Otac mu je bio Augustin pl. Šufflay (1847. – 1909.) potomak plemićke obitelji Sufflay de Otrussevez, zahvaljujući hrvatskome kralju i austrijskome caru Leopoldu I koji im je dao plemićku titulu. (Sagrak, Darko 1998: 13-14). Njegova majka bila je Franciska Welle von Vorstern, porijeklom Njemica iz južne Ugarske koja je živjela u okolici Osijeka (Sagrak, Darko 1998: 14). Imao je dvije sestre, Angelu (? – 14. 12. 1953.) i Zlatu (15.08.1973. – 24.06.1956.). Ono što je manje poznato, a detaljno o tome piše Darko Sagrak, je to da je Milan imao polubrata Ljudevita pl. Wellea (1860. – 1913.) kojega je Milan tokom svojega života tajio.¹

Djetinjstvo i osnovno obrazovanje provodi u rodnoj Lepoglavi. U Gornjogradsku gimnaziju u Zagrebu upisuje se 1889. godine, kao pitomac zaklade kapelana Milana Šufflaya. Bio je izvrstan učenik tijekom svoga školovanja. „Maturirao je 1897. kao najbolje klasificirani đak tokom svih osam razreda.“ (Horvat, Josip 2007: 236). Tijekom školovanja smatran je jednim od temperamentnijih đaka sposobnim održati vatrene govore. Već tada pokazivao je svoje karakteristike buntovništva koje će ga kasnije oblikovati u ličnost buntovnika. Bavio se mačevanjem i floretom iako nije bio sportski tip. „Premda nije bio inače športski tip, neobično je volio mačevanje, a njegova vitka linija omogućavala mu je odličnu okretnost i efikasnost u tom lijepom viteškom športu. Bio je prvak u svome razredu i među najboljim mačevalcima u gimnaziji. Nastavio je mačevati i kao student, a bio je poznat kao izazivač na dvoboje.“ (Sagrak, Darko 1998: 20).

Početak Milanovoga pisanoga djelovanja vežemo uz đачki list „*Nada*“, kojemu je Milan bio inicijator i realizator. U đачkim danima čitao je vrlo mnogo, među najomiljenijim

¹ Detaljniji uvid o toj temi nalazi se u knjizi Darka Sagraka **Dr. Milan pl. Šufflay: hrvatski aristokrat duha**, u kojoj autor prilaže originalna pisma koja mu je pisala Nada Remžgar-Adam iz Osijeka nakon autorova objavljivanja eseja u nastavcima u zagrebačkome Vjesniku. Nada Remžgar-Adam bila je praunuka Ljudevita Wellea.

piscima bili su Balzac, Sterne i Stendhal (Horvat, Josip 2007: 236), od Hrvata čitao je Gjalskoga, Šenou i Luku Botića, Slovenca Prešerna i Srbe Jovu Jovanovića-Zmaja i Đuru Jakšića (Sagrak, Darko 1998: 21). Još kao sveučilištarac znao je čitati njemački, engleski, francuski, talijanski, mađarski, slavenske jezike, latinski, starogrčki i srednjogrčki. Kasnijih godina savladao je albanski, novogrčki, hebrejski i sanskrt (Horvat, Josip 2007: 237).

Kao najtalentiranijem đaku, njegov profesor Tadija Smičiklas povjerio mu je uredništvo zbornika „*Codex diplomaticus regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae*“, što će kasnije utjecati za njegov interes za područje Dalmacije u srednjem vijeku te na području albanologije.

1.2. Budući znanstvenik

Milan je Šufflay doktorirao već s 22 godine na temu „*Hrvatska i zadnja pregnuća istočne imperije pod žezlom triju Komnena*“, 1901. godine, i to djelo je i danas aktualno za sve one koje zanima hrvatska pravna i politička povijest u dvanaestome stoljeću (Sagrak, Darko 1998: 25). Željko Sabol navodi da je središnja tema Šufflayevog rada bila pozicioniranje Hrvatske između dva različita svijeta, onog zapadnog, rimskog svijeta, i istočnog, bizantskog svijeta, te na granicama kulture, jezika i religija (Sabol, Željko 2000: 85). Poslije obrane doktorata, Milan Šufflay odlazi u Beč na studij gdje nastavlja svoj znanstveni rad. „Bečka akademija znanosti prihvaća mu i publicira rad o dalmatinskoj privatnoj ispravi i dalmatinskome notarijatu. To djelo izlazi na njemačkomu, pod naslovom „*Die Dalmatinische Privaturkunde*“ (Sagrak, Darko 1998: 25). Ovo djelo Šufflay je napisao 1904. godine.

Jedan od najvećih umova Ugarske na početku dvadesetoga stoljeća, Ljudevit Thalloczy, zove Milana Šufflaya na rad u Ugarskome nacionalnom muzeju u Budimpešti na usavršavanje i daljnji napredak. Tamo se upoznao s Khuenom Hedervaryem i austro-ugarskim ministrom financija Benjaminom Kalayom. U Budimpešti je radio pune četiri godine, no zbog mađarskih pretenzija na Bosnu i Hercegovinu, Šufflay i Thalloczy se razilaze, iako je Šufflay mogao zahvaliti Thalloczyju na svjetskoj slavi koju je Milan Šufflay tada dostigao kao mladi i nadareni znanstvenik.

1.3. Odnosi s banovima

Nakon dolaska Pavla Raucha na mjesto hrvatskoga bana, Šufflay dobiva njegov poziv za dolazak u Zagreb. Ban ga, mimo sveučilišnog senata, imenuje izvanrednim sveučilišnim profesorom na katedri za pomoćne povijesne znanosti u Zagrebu 1908. godine. Četiri godine kasnije biran je za redovitog profesora.² Između bana Raucha i Šufflaya brzo se razvilo prijateljstvo. To je razdoblje kada Milan Šufflay ima stalan posao i ne mora se brinuti za svoju egzistenciju. Ban Rauch imenovan je 8. siječnja 1908. bez znanja vodstva mađaronske stranke. Rauch je smatrao da će ga hrvatski narod dočekati s oduševljenjem jer je htio, po Horvatu, „dokrajčiti rovarenje Srba po Hrvatskoj“ i da je nositelj „čistoga hrvatskoga kursa“ (Horvat, Josip 2007: 243). Rauch je planirao spojiti hrvatski nacionalizam, za kakvog su se zalagali pravaši, i ideje unionizma u jednu političku stranku, ustavnu stranku, te je tako htio dobiti naklonost od Hrvata. Ispalo je upravo suprotno. Rauch je dočekan s rugalicama i podsmjehom, što si osoba na tako visokoj poziciji ne bi smjela dopustiti. Poznata je rugalica bila „*Rodila majka šeprtlju – dala joj ime Pavao Dim*“ (Rauch, njemački: dim).

Rauch se silno trudio dodvoriti hrvatskome narodu, a Horvat u svojoj knjizi piše što je sve objavljeno pod njegovim pokroviteljstvom: „Pod njegovim pokroviteljstvom objavljen je „*Pad Dubrovnika*“, protuaustrijsko historijsko djelo Luje Vojnovića. On pruža hljeba osirotjelom Augustu Harambašiću, omogućuje amnestiju A.G. Matošu, daje sinekure Milanu Ogrizoviću, dijeli stipendije sinovima izričitih političkih protivnika i – dovodi Šufflaya na zagrebačku univerzu.“ (Horvat, Josip 2007: 245). Šufflayu nije bilo lako u prvim mjesecima rada na Sveučilištu. Đaci su odbijali slušati Šufflayeva predavanja i bojkotirali su ga četiri semestra, zbog Šufflayeve rasprave o Zvonimirovoj listini. Taj rad proglašen je „izdajom i hulom narodnih svetinja“ (Horvat, Josip 2007: 246), ali ta analiza će kasnije postati prihvaćena.

Njihovo prijateljstvo se razvija i u smjeru netrpeljivosti prema budućemu banu Nikoli Tomašiću. Nikola Tomašić bio je rodbinski u vezi s Milanom Šufflayem. Bili su u nekim pogledima identični: obojica su bili intelektualci, povjesničari, načitanii. Obojica nisu bili privlačni u fizičkome smislu. Tomašić je do svoje četrdesete godine postao ministar za Hrvatsku i bio je predsjednik unionističke stranke. U nekoliko slučajeva Milan je pisao nepotpisane tekstove o Tomašiću u mađarskim novinama, a njihov animozitet još se više

² Na sveučilištu je radio do 1918. godine.

produbljuje kada je Milan uzeo Tomašićevu ženu Mariju, koju je Tomašić izbacio iz kuće. Tomašiću se svidjela unuka Ljudevita Gaja, lijepa Paulina, zbog koje je Tomašić prešao na pravoslavlje. O ljepoti Pauline govorio je i sam Stjepan Radić, a Horvat u svojoj knjizi prenosi Radićeve riječi kako je Paulina toliko lijepa „da ne bi bilo čudno kad bi zbog nje i tri vjere promijenio“ (Horvat, Josip 2007: 248). Nakon osobnih prepirki, Šufflay i Tomašić se sukobljavaju i na znanstvenome polju, oko Tomašićevog djela „*Pacta conventa*“, koja je imala politički odjek. Šufflay je smatrao da je *Pacta conventa* legenda, napisana tek u 15. stoljeću. Tomašić postaje banom 1910. godine i jedna od prvih stvari koje je napravio bila je smjena Šufflaya sa sveučilišta. Šufflay se s vremenom vratio na sveučilište, te se umirovio 1918. godine. Što se tiče odnosa Tomašićeve bivše žene, Marije, i Šufflaya, oni su ostali zajedno sve do Šufflayeve smrti. Je li se između Milana i Marije razvila ljubav sa sigurnošću se ne može reći, ali se zna da je Milan na samrti umro upravo na Marijinim rukama, koja mu je bila nevjerovatno odana (Sagrak, Darko 1998: 27). Mobiliziran je 1915. godine, iako u to vrijeme sveučilišni profesori nisu bili mobilizirani. Otpušten je iz vojske zbog bolesti.

1.4. Albanolog svjetskoga glasa

Kao što sam i prije napomenuo, Šufflaya je zanimala povijest Dalmacije, a posebno teritorij današnje Albanije. U njima je, po Sagraku, Milan Šufflay vidio saveznike s Hrvatima, narod koji će uz hrvatski činiti protutežu pravoslavno-srpskoj politici na Balkanu (Sagrak, Darko 1998: 89).

Šufflayevo najznačajnije djelo iz područja albanologije svakako je „*Srbi i Arbanasi*“. Ovo veliko i osebujno djelo nije nastalo odjednom, već kao niz važnih i povezanih znanstvenih tekstova i članaka na tu temu (Paraga i Paradžik 1991: 11). Većina njegovih radova o Albaniji Šufflay je pisao na njemačkom, mađarskom i albanskom jeziku, što znači da su u hrvatskoj javnosti ostali nepoznati ti tekstovi, nisu čak ni prevedeni (Sagrak, Darko 1998: 89). Činjenica koja iznenađuje je ta da je djelo „*Srbi i Arbanasi*“ izdano u Beogradu 1925. godine, a ne u Zagrebu. Profesor S. Stanojević u predgovoru knjige piše: „Pisac ove knjige uspio je da pomoću bogate riznice svog solidnog znanja, svojom sjajnom erudicijom, finim i realnim osjećanjem prošlosti i odličnom metodom, prikaže povijesni život u Albaniji, osobito u onom dijelu Albanije, gdje se ona vezuje sa životom i prošlošću našega naroda.“ (Stanojević po Strižiću 1996: 376).

Među poznatim albanolozima i povjesničarima Balkana svakako možemo uvrstiti i Ljudevita Thalloczya i Konstantina Josefa Jiričeka, s kojima je Šufflay 1913. sudjelovao u izdavanju članaka i rasprava pod imenom „*Acta et diplomata res Albaniae mediaetatis illustrantia*“. „Ove edicije izašle u svega tri knjige, predstavljaju danas najbolji zbornik građe za povijest Albanije i njoj susjednih naroda. Godine 1929. bečka Akademija znanosti pozvala je Šufflaya da nastavi djelo svojih velikih prethodnika Jiričeka i Thalloczyja tj. da priredi i uredi treći svezak arhivske građe „*Codex albanicus*“ znajući da je jedino on dorastao toj zadaći.“ (Štedimlija po Strižiću 1996: 376). Da bi Šufflay dovršio svezak „*Codex albanicus*“ trebao je otputovati izvan Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca, što su velikosrpski krugovi u toj državi otežavali, ali je uspio dobiti putovnicu zahvaljujući albanskoj vladi. „Šufflay je imao građu prikupljenu od prije. Trebao je još pregledati neke arhive u Italiji i spomenike u Albaniji, ali velikosrpski krugovi, kojih je bio odlučan protivnik uskratili su mu putovnicu. Odbio je sugestiju da nelegalno otputuje. Poslije brojnih intervencija albanske vlade dobio je putovnicu, ali samo za Albaniju; uskraćena mu je za Italiju.

Krajem siječnja 1931. bio je dovršen treći svezak „*Codex albanicus*“ u rukopisu. Ali, nedugo potom, na Šufflaya je izvršen razbojnički prepad koji nije preživio, stan opljačkan a rukopis je nestao. Kasnije, usprkos pokušajima te silnim intervencijama albanske vlade, nije pronađen.“ (Strižić, Ivan 1996: 376). „Tijekom prvih ratnih godina napisao je svoja najvažnija djela iz albanske povijesti...“ (Sabol, Željko 2000: 86).

Osim znanstvenim radovima na području albanologije, Šufflay se bavi i književnošću. Svoj prvi roman „*Konstantin Balšić*“ napisao je 1920. godine. U pisanju romana Šufflay se naslanjao na dokumentarnu građu, čime je, po Sagraku „jačao pripovjedačku strukturu ukomponiranjem realnih elemenata.“ (Sagarak, Darko 1998: 32). Njegov drugi roman doživio je veću slavu od prvoga, jer je on prvi hrvatski znanstveno-fantastični roman. Roman se zove „*Na Pacifiku 2255*.“ koji je objavljen u *Obzoru* u 75 nastavaka, 1924. godine. Šufflay je roman izdao pod pseudonimom Eamon O'Leigh. U romanu Šufflay daje svoje vizije za budućnost svijeta, kako je Jules Verne 140 godina prije svoga vremena predvidio podmornicu, Šufflay je predvidio Drugi svjetski rat, točnu godinu napada japanskih snaga na Sjedinjene Američke Države, gradnju velikoga hadronskoga sudarača, mirni odlazak Britanaca iz Indije i nastajanje dvije Indije (današnja Indija i Pakistan), pad asteroida na Zemlju 2255. godine, stvaranje jedne univerzalne svjetske religije koja će ugasiti do sada sve poznate religije, pad velikih svjetskih sila poput Sjedinjenih Američkih Država i Velike Britanije, pad monarhije u Velikoj Britaniji, zagrijavanje sunca za 3 Celzijeva stupnja, uspon i

pad komunizma i još mnogo drugih stvari. Sva ova predviđanja čine Šufflaya vizionarom jer su se mnoge njegove pretpostavke već dogodile, a za ostale nam tek slijedi vidjeti hoće li se obistiniti.

Ostala važna djela vezana uz albanologiju, a koja je napisao Milan Šufflay, jesu već navedeno djelo „*Die dalmatinische Privaturkunde*“, (Beč, 1904.), zatim „*Die Kirshenzustände im vorturkischen Albanien*“, (Zagreb, 1915.), zatim „*Politische Schicksale des Themas Dyrrhachion*“, (Zagreb, 1915.), zatim „*Biologie des albanischen Volksstammes*“, (Budimpešta, 1916.), zatim „*Povijest Sjevernih Arbanasa*“ (Beograd, 1924) i brojna druga djela u koja neću ulaziti u duboku raspravu.

2. POLITIČKA MISAO

2.1. Odnos prema jugoslavenstvu

Još za vrijeme školovanja Šufflay se suprotstavljao jugoslavenskim idejama koje je zastupao njegov kolega Većeslav Wilder, a potporu je dobivao od svoga prijatelja Vladka Mačeka, kojega je smatrao nedovoljno odlučnom osobom spremnog na ustupke (Sagrak, Darko 1998: 39). Šufflay se oštro odupirao ideji jugounitarizma, i već nakon prvih hrvatskih žrtava u prosincu 1918. godine, izašao je na zagrebačke ulice s ostalim prosvjednicima koji su na silu htjeli „zbaciti okove u kojima se najednom našla Hrvatska“ (Sagrak, Darko 1998: 39).

Šufflay je 20.-ih godina bio jedan od vodećih ljudi i ideologa Hrvatske stranke prava. Bio je borac protiv političkoga utopizma, koji je bio sanjarija u Hrvatskoj poslije Prvoga svjetskoga rata. Tako Sagrak u svojoj knjizi navodi da je Šufflay odlučno ustao protiv takvih utopističkih sanjarija, te je rekao: „Hrvatska je imala postati divnim vrtom, uzorom za cijelu izmučenu bijelu rasu. Tu je imao biti otok blaženih ili utopija. Bit će možda jednoć. Ali danas je to poprište prokletnika, danas je tu pakao. Jer proti sanjaru, koji hoće staviti svoj san u javu, proti onomu koji hoće utopiju ostvariti, dižu se strašni neprijatelji. Diže se čitava gromada nasljeđa, rade strašne povijesne sile, ustaje čitava java, koja se dobro osjeća i koja ima vlast (1924).“ (Sagrak, Darko 1998: 41). U novonastaloj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca Šufflay smatra da je onemogućeno ostvarivanje potpunoga hrvatskoga državnoga prava, a

tomu se suprotstavlja srpska politika koja je imala za cilj cijelu novonastalu državu 'posrbiti', dolazi do promicanja ideje jugoslavenskoga jedinstva, odnosno Hrvati bi trebali postati pleme novonastale jugoslavenske (srpske) nacije. Sagrak piše da na veleizdajničkom procesu 1920. godine Šufflay o jugoslavenstvu govori: „Tko poznaje historiju, taj znade, da jugoslavenska ideja nije dosta dinamična. Ona je mlada, ona je fragmentarna. Ona nije ništa proti silnoj srpskoj narodnoj svijesti, prekaljenoj stoljetnim ratom za oslobođenje. Crna Gora stoji na stupnju sredovječnih plemenskih formacija, ona se još nije uzdigla ni do srpske svijesti, a kamoli do ovoj subordinirane jugoslavenske svijesti. A i u samoj Hrvatskoj jugoslavenska ideja tek je tanka, tanka korica, pod kojom ključa nacionalni hrvatski vulkan. Trebalo je samo malo podražaja da nastupi erupcija.“, zatim kasnije govori „Ako je hrvatsko čuvstvo, želja i mišljenje o samoodređenju, hrvatskoj državni grijeh – onda sam ja kriv. Ali to čuvstvo, tu želju, tu vjeru imade čitavi hrvatski narod i izrazio ih je preko svojih zastupnika banske Hrvatske. Vlast, koja me tuži, može ovdje dobiti proces proti meni, ali, jer goni čitav hrvatski narod izgubit će proces pred licem Europe.“ (Sagrak, Darko 1998: 40).

2.2. Između Istoka i Zapada

Kao alternativu srpskom hegemonizmu i unitarizmu Šufflay smatra da se treba vratiti na učenje Ante Starčevića, i aktualizira pitanje Crvene Hrvatske (područje od Drača do Neretve), naspram velikosrpskim idejama. U traganju za Crvenom Hrvatskom nailazi na Albaniju, na kojoj se kasnije i zadržao u temama svojih znanstvenih radova. (Sagrak, Darko 1998: 42). U nastojanjima da europskoj javnosti približi hrvatsko pitanje u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, aktualizira se Šufflayeva ideja o pripadanju Hrvata i Hrvatske zapadnoeuropskoj uljudbi. Sagrak u svojoj knjizi navodi Šufflayeve riječi: „Kad se ta povijesna značajka posve jasno uoči svaki hrvatski inteligent, pa čak i filozof, znat će posve točno da je hrvatski nacionalizam nešto daleko više od nacionalizma bilo kojeg nepograničnog naroda, da je viši i čovječanstvu korisniji od integralnog jugoslavenstva. Dok postoji drevni jaz između sredozemnog Istoka i Zapada i puca još daleko veći svjetski jaz između Azije i Europe, dok s Balkana kroz 500-godišnju bizantsko-tursku retortu juri 14. vijek – hrvatski nacionalizam označuje jedan od najsnažnijih bedema zapadne uljudbe. Dok je ova ugrožena, a danas jest, hrvatski nacionalizam ne znači samo ljubav prema rodnoj grudi i hrvatskim domovima na njoj. On ne znači lokalni patriotizam, već lokalnu službu čitavom

bijelom Zapadu, i zato je apsolutno pozitivan. Zbog toga mozak i najprosvjetljenijeg Hrvata mora, iz etičkih motiva viših nego što je to nacionalizam, slušati glas svoje, hrvatske krvi. Jer na rubu Balkana, na granici Istoka i Zapada, katoličanstva i pravoslavlja, europske kulture i barbarstva – ime hrvatsko, krv hrvatska ne znači samo naciju! Hrvatska krv tu znači civilizaciju. Hrvatstvo je tu sinonim za sve što je lijepo i dobro stvorio europski Zapad. Zapadnjački katolički Hrvati nemaju što tražiti na pravoslavnom Balkanu, a da se i polomi Dušanovo carstvo i stvore federacije, to bi bila čista balkanska kreacija. U njoj bi Hrvati izgubili ono što je u njima najbolje, izgubili bi smisao za zapadnu civilizaciju i za – čovječnost.“ (Sagrak, Darko 1998: 43).

Šufflay želi dati smjernice hrvatskoga nacionalizma, njegujući veze sa zapadnom Europom i njezinim civilizacijskim vrijednostima, inače će zapasti u barbarizam pravoslavnoga Balkana.

3. VELEIZDAJNIČKI PROCES

3.1. Hrvatski komitet

Godine 1920.-e počinje suđenje Milanu Šufflayu. Sagrak piše da su, uz Milana Šufflaya, optuženici bili i: Rudolf Vidak, Josip Drenski-Špoljarac, Gabrijel Kruhac, Franjo Škvorc, Andrija Medar, Šarlota Vidak, Milan Galović, Florijan Štromar, Ivan Havelka, Dragutin Taboršak, Jakob Petrić, Antun Pavičić, Pavle Sea i Ivo Pilar (Sagrak, Darko 1998: 46). U optužnici stoji da je Šufflay (i suradnici) radio na uspostavljanju nove Tomislavove države³ (Sagrak, Darko 1998: 45), uz podršku hrvatskih emigranata iz Austrije, Mađarske i Italije. Za vrijeme trajanja optuženičkoga procesa dr. Ante Pavelić⁴ bio je odvjetnik Milana Šufflaya.

Krajem drugog desetljeća 20. stoljeća kralj Aleksandar Karađorđević bio je uznemiren jer njegova vlast u Kraljevini SHS nije bila do kraja uspostavljena (bilo je otvoreno pitanje granica sa gore spomenutim državama). Ono što je dodatno zabrinjavalo kralja Karađorđevića

³ Po Sagraku, to je ideja koja je imala za cilj otrgnuti Hrvatsku i Slavoniju od Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (Sagrak, Darko 1998: 47).

⁴ Poglavnik Nezavisne Države Hrvatske (Sagrak, Darko 1998: 45).

bila je pobjeda komunista i Hrvatske pučke seljačke stranke na gradskim i općim izborima u Hrvatskoj (Janjatović, Bosiljka 2002: 191). Vladajuće strukture osnivaju špijunsku mrežu koja je trebala nadzirati rad antijugoslavenskih organizacija u zemljama koje su se nalazile u okruženju Kraljevine SHS (Austrija, Mađarska, Italija, Albanija). Pod budnim okom vladajućeg aparata našao se tzv. Hrvatski komitet. Janjatović o početku rada Hrvatskoga komiteta i svojoj knjizi piše: „Prema dostupnim izvorima ta je ilegalna organizacija, čini se, osnovana u svibnju 1919. u Grazu, a zatim se njezino vodstvo u ožujku preselilo u Beč i Budimpeštu, očekujući novčanu pomoć od Austrije, Mađarske i Italije. Za ostvarivanje ciljeva Hrvatskoga komiteta imala je poslužiti tzv. Hrvatska legija u Zalaegerszegu u Mađarskoj, koja je bila u nastojanju. Hrvatski su komitet osnovali istaknuti članovi Hrvatske stranke prava i neki časnici bivše austrougarske vojske koji su potkraj 1918. emigrirali u Austriju, ili su se ovdje našli nakon sloma Austro-Ugarske. Oni su se okupili oko dr. Ivice Franka, zagrebačkog odvjetnika, sina poznatog političara dr. Josipa Franka. Članovi tog komiteta bili su dr. Manko (Emanuel) Gagliardi, potpukovnik Stjepan Duić, major Vilim Stipetić, nekadašnji mađarski policijski oficijal Beno Klobučarić, odvjetnik dr. Vladimir Sachs-Petrović, ing. Viktor Neudorfer te neki drugi politički emigranti iz Hrvatske i iz Bosne i Hercegovine (npr.dr. Ambroz Dražić, odvjetnik iz Brčkog) i drugi.“ (Janjatović, Bosiljka 2002: 192-194).

Cilj komiteta bila je uspostava samostalne hrvatske države izvan okvira Kraljevine SHS uz pomoć Hrvatske legije. U svoje redove su regrutirali povratnike iz Prvoga svjetskoga rata, mlađe ljude obećavajući im financijsku pomoć. Vlasti su svim silama htjeli ugušiti rad svake organizacije i političke stranke koja se protivila uspostavi hegemonizma i centralizma u Kraljevini SHS. Članovi Hrvatskoga komiteta htjeli su aktivirati u svoje redove i vodeće hrvatske političare u ono vrijeme: Stjepana Radića, Vladka Mačeka i druge. Članovi Hrvatskoga komiteta svoje radnje su promovirali dijeljenjem letaka i propagandnoga materijala. Janjatović u svojoj knjizi ukazuje na manjak istraživačkih radova u vezi Hrvatskoga komiteta: „Na osnovi svega iznesenog može se zaključiti da politička djelatnost Hrvatskog komiteta i djelovanje Hrvatske legije nisu dovoljno istraženi, pa taj historiografski problem ostaje i dalje za istraživanje. No, prema dostupnim izvorima može se zaključiti da Hrvatski komitet i Hrvatska legija nisu mnogo dalje odmakli od propagande ciljeva i agitacije za okupljanje istomišljenika, bez obzira na to što su sami sebi, a činili su to i njihovi politički protivnici, davali veliko značenje.“ (Janjatović, Bosiljka 2002: 196).

3.2. Suđenje Šufflayu i suradnicima

Izborna pobjeda Radića i njegove stranke na izborima u Hrvatskoj 1920. godine navela je službeni Beograd u poduzimanje određenih mjera protiv hrvatskih političara i kulturnih radnika. Nakon izbora uhićuju osobe za koje su sumnjali da su surađivali s Hrvatskim komitetom. Svima je bila ista optužnica: spremanje ustanka u državi i stvaranje Tomislavove države. Uhićen je i Šufflay, a razlog je bio, kako u svojoj knjizi piše Strižić: „Pismo pisano nevidljivom tintom na njemačkom jeziku Franji Horvatu, bivšem domobranskom satniku, koji je nakon rata otišao u Mađarsku i postao šef vojno-obavještajnoga odsjeka za jugozapadni sektor.“ (Strižić, Ivan 1996: 378). Šufflay u pismu piše o eksploataciji hrvatske zemlje i strah od uništenja Hrvatske. Govori i o prisutnosti srpske vojske u Zagrebu koja bi odmah reagirala i ugušila svaki pokušaj otpora Hrvata. Sagrak u svojoj knjizi piše da je Šufflay negirao povezanost s osobama iz Mađarske, da nije imao dodira s ljudima izvan Kraljevine SHS (Sagrak, Darko 1998: 62).

Šufflay je osuđen na tri godine i šest mjeseci zatvora. Janjatović u svojoj knjizi tvrdi da su presude bile oštre zbog usvojenog Vidovdanskog ustava (28. lipnja 1921.), a što se tiče vlasti, ona je morala učvrstiti politiku unitarizma i centralizma, a ustavom je bila osigurana i vladajuća dinastija Karađorđević, pogotovo Aleksandra I. Karađorševića koji je okrunjen u kolovozu 1921. godine nakon smrti oca (Janjatović, Bosiljka 2002: 220). Vijest o osudi jače je odjeknula u inozemstvu nego u Hrvatskoj. Šufflayevom presudom htjele su se u Hrvatskoj ugušiti svake nove potencijalne političke akcije, to je ujedno bila i presuda hrvatskim političkim strankama. Šufflay se, po Janjatović, nije slagao s politikom Hrvatskog komiteta, a ujedno i politikom Hrvatske stranke prava, koje su za cilj imale separaciju Hrvatske od postojeće države, dok je Šufflay više težio autonomiji Hrvatske u okviru federativne države, što se poklapa s Radićevom politikom. Štoviše, Šufflay je naglašavao karizmu Stjepana Radića kao hrvatskoga narodnoga vođe (Janjatović, Bosiljka 2002: 221).

Šufflay nije nikada prestao isticati svoju pripadnost hrvatskome biću i zbog toga je bio separatist i izdajica, politički progonjen, a kasnije zbog politike i ubijen. Svoju kaznu služio je u Srijemskoj Mitrovici. Zatvor je napustio zbog teškog oboljenja nakon polovice odslužene kazne.

3.3. Šufflay kao pravaš i radićevac

Nakon što je, nakon odslužene kazne, Šufflay izašao iz zatvora, smatra da treba odrediti svoj odnos prema tadašnjoj političkoj sceni, prvenstveno na Radićevu politiku koja je bila najjača politička opcija u Hrvatskoj.

Po prirodi pravaš, Šufflay nije mogao gledati stranačkim očima masovni seljački pokret kojemu je Radić bio vođa. On je hrvatsko seljaštvo vidio kao produkt pravaških ideja, odnosno politika koja je nastala na čistom Starčevićanskom učenju i njegovoj pravaškoj politici. Kako Sagrak u svojoj knjizi navodi Šufflayeve riječi: „HRSS nije nipošto strvina, već živi i jaki organizam. Zdravi organizam, kojemu je tek mozak utopistički. Zdravi organizam, jer mu je embrio ili zametak pravaški.“ (Sagrak, Darko 1998: 77). Sagrak dalje navodi Šufflayev pravaški stav i da za njega Hrvatska stranka prava nije „skupina cvilidreta, ni skupina apostola. Ona nije jugoslavenski jazavac ni balkanski šišmiš. Ona ima samo jednu domovinu, Hrvatsku. Ona imade samo jednu politiku, čisto hrvatsku, čisto nacionalnu, čisto u skladu sa principima Velikog Zapada.“ (Sagrak, Darko 1998: 76). Za državnu tvorevinu SHS, po Sagraku Šufflay govori: „Država SHS imade u sebi isječke iz sva tri područja Balkana. I u tom leži jedna tajna, zašto se ta država ne da srediti. Jer od triju geopolitičkih područja ne da se obrazovati zdrava, centralistički uređena država.“ (Sagrak, Darko 1998: 76). Po Matoti, Šufflay mijenja svoje visoko mišljenje prema Radiću, prije svega zbog sukoba frankovaca i HRSS-a, te zbog političkog zaokreta Radića koje je nastupilo 1924. i 1925. godine, kada Radić odlazi u Moskvu i uspostavlja veze s predstavnicima Seljačke internacionale⁵. Taj čin smatrao je povezivanjem s boljševičkom taktikom koja prijeti zapadnoeuropskoj uljudbi (Matota, Josip 2006: 37).

3.4. Pokušaj stvaranja hrvatskih radikala

Tokom tajnih sastanaka vođa frankovaca s vođom srpskih radikala Nikolom Pašićem između 1922. i 1925. godine sudjelovao je i Milan Šufflay. Povjesničari smatraju da su ti

⁵ Seljačka internacionala bila je međunarodna seljačka organizacija, formirana u listopadu 1923. godine od strane Kominterne (tzv. Treća internacionala osnovana 1919. godine, okupljala je stranke nastale iz radničkoga pokreta koje su prihvatili lenjinizam i boljševizam).

sastanci trebali biti usmjereni protiv Radića i HRSS-a. Šufflay je bio autor *Manifesta Hrvata radikala* koji bi zahtijevao od frankovaca i Šufflaya potpuni politički zaokret i zbližavanje sa srpskim radikalima protiv kojih su se cijeli svoj politički život borili. „Kontakti nisu bili uspješni vjerojatno zbog nepremostivih razlika o nacionalnom pitanju jer se istodobno nije mogla zajednički voditi politika „Tomislavove države“ i „Dušanovog carstva.“ (Matota, Josip 2006: 47). O vezama između frankovaca i radikala pisao je tadašnji tisak, no frankovci su to sve nijekali. Matković u svojem znanstvenome radu spominje dnevnik doktora Matka Laginje, koji je 19. ožujka 1925. zapisao kako mu je došao jedan od vođa Hrvatske stranke prava Ante Pavelić i tražio od njega mišljenje o napuštanju dotadašnje političke borbe i da priznaju monarhiju, državu i ustav i da nastupe kao Hrvatska radikalna stranka, te da je bio sa Šufflayem u Beogradu kod Pašića na razgovoru. Ta zabilješka potvrđuje povezanost između frankovaca i radikala, ali i Šufflayevu upletenost u tom projektu (Matković, Hrvoje 1991: 169-170). Takvu ideju brzo su napustili frankovci, a tek kasnije Šufflay.

U *Manifestu Hrvata radikala*, koji se danas čuva u Hrvatskome državnome arhivu u Zagrebu, navodi se potreba za povezivanjem s Pašićevom Radikalnom strankom jer se uklapa u zajednički konzervativni blok koji je "vodila" Velika Britanija zajedno sa SAD-om protiv ruskih boljševika. Šufflay se razočarao u vodstvo HRSS-a kada su stupili u Seljačku internacionalu, smatrajući da je doveo Hrvate u teški položaj. Poslije *Manifesta* nije bilo nikakve volje za osnivanjem stranke hrvatskih radikala, pa je sve završilo kao mrtvo slovo na papiru, a to svjedoči o Šufflayevoj ličnosti i načinu razmišljanja, ali nepoznanica je ostala koji su bili njegovi motivi koji su ga vodili u takvu političku avanturu.

4. UBOJSTVO I SMRT

U svojim radovima u kojima je otkrivao srpsku politiku prema Hrvatima i Albancima, te što je od 1924. bio član užeg vodstva Hrvatske stranke prava, srpskom režimu u Beogradu i kralju Aleksandru Šufflay je postao trn u oku kojega se trebalo riješiti. Vrativši se u Zagreb 1931. godine iz Albanije, gdje je otišao na znanstveno putovanje kako bi dovršio treći svezak *Codex albanicus* na nagovor bečke Akademije znanosti, Šufflay prima prijeteće pismo organizacije *Za kralja i otadžbinu*, 24. siječnja 1931. Ta organizacija je, po Horvatu, bila četa doktora Bedekovića, glavnoga čovjeka zagrebačke policije, sastavljena od kriminalaca,

ucjenjivača, agenata i konfidenata (Horvat, Josip 2007: 306). Šufflay je ostao smiren i uljudan na tu prijetnju, znajući da ga policija prati, ali on nije odustajao od svojih dnevnih obaveza. Svaki dan bi odlazio iz svoga doma u Gundulićevoj 25 u Dalmatinsku ulicu 4a (danas broj 6), gdje je stanovala gospođa Tucić, Šufflayeva poznanica još od vremena prijateljevanja s banom Rauchom (Sagrak, Darko 1998: 105).

Tri dana prije smrti, 15. veljače, sušački list *Naša sloga* objavljuje članak pod nazivom *Dosta nam je toga*. Po Horvatu, taj list je prije krvoprolića u Narodnoj skupštini služio kao list tajnih sila (Horvat, Josip 2007: 306). Na dan smrti, 18. veljače, isti list objavljuje članak pod nazivom *Padat će glave*, misleći na Šufflaya što se i obistinilo. Horvat u svojoj knjizi dramatično opisuje tragičan događaj: „Kao svaku večer, točno u 8 sati izašao je iz kuće broj 4a. Kad se pojavio na pragu, tri su čovjeka s ugla ulice naglo pošla prema njemu. Prvi ga je udario po glavi tolikim zamahom da mu je štap ispao iz ruku. Jeknuo je jedino mukli udarac. Šufflay se složio kao pokošen. Jedan ga od trojice odmah pridigao, prislonio na vrata, mehaničarske radionice u kući Dalmatinska ulica broj 4 i pretresao mu džepove. Treći je odjurio do gostionice *K orlu* odakle je kratko telefonirao: „Svršeno je!“ Automobilom, koji ih je dočekao u magli, napadači su nestali. Sve je bilo gotovo u dvije-tri minute.“ (Horvat, Josip 2007: 307). Umro je oko 23 sata u Vinogradskoj bolnici od posljedica ranjavanja, uz prisustvo sestre Zlate i Marije Tomašić.

Od ovoga sramnoga događaja, sramnije je što je u Šufflayev dom provaljeno, novci i vrijedni znanstveni spisi su ukradeni, a sam događaj se pokušao zataškati. Atentator je bio pripadnik terorističke organizacije *Mlada Jugoslavija* Branko Zwerger, uz dvojicu suradnika Ljubomira Beloševića i Steve Večerince, a sve po nalogu šefa zagrebačke policije Janka Bedekovića. Pokopan je 22. veljače na Mirogoju uz ostale hrvatske mučenike. Ovakvim velikosrpskim terorom, pripadnici Hrvatske stranke prava odlaze u inozemstvo, među njima i Ante Pavelić, revolucionar koji će desetljeće kasnije doći na čelo NDH.

Tako, mučki u mraku i iza leđa skončao je veliki hrvatski filozof, povjesničar, književnik, intelektualac i heroj doktor Milan Šufflay. Vijest o smrti odjeknula je svijetom. Iz Njemačke Albert Einstein i Heinrich Mann šalju Međunarodnoj ligi za ljudska prava u Parizu apel o zaustavljanju terora Srbije nad hrvatskim narodom. U pismu se Einstein i Mann zgražaju nad političkim ubojstvima u tadašnjoj Kraljevini Jugoslaviji, na čijem je čelu bio kralj Aleksandar I. Karađorđević, no politički teror nad Hrvatima se nastavio i u godinama koje slijede.

5. ZAKLJUČAK

Kroz cijeli svoj život Milan Šufflay, unatoč političkim pritiscima i zatvaranjima, nije prestao sanjati o slobodnoj Hrvatskoj koja bi sama mogla odlučivati o svojoj sudbini. Njegova glavna politička misao bila je da Hrvatska nikada nije pripadala istočnjačko-kulturnome svijetu, već civiliziranoj zapadnoj Europi, uz sve njezine vrijednosti. Hrvatski narod njegovom smrću izgubio je velikog čovjeka koji je postigao mnogo, što na znanstvenome, tako i na političkom polju. Za vrijeme života bio je nedovoljno poznat, a nakon smrti sve više ljudi se upoznaje s radom Milana Šufflaya, iako velikan kao Šufflay nije nikad do kraja istražen, sve do današnjega vremena.

Danas je Hrvatska slobodna zemlja, ono što je Šufflay cijeli život sanjao, i nalazi se u zapadnoeuropskoj uljudbi, tamo gdje je cijeli život težio, ali trebamo se zapitati: Je li ovo država kakvu je on htio?

6. LITERATURA

1. HORVAT, Josip, *Hrvatski panoptikum*, Ex Libris, Zgreb, 2007.
2. JANJATOVIĆ, Bosiljka, *Politički teror u Hrvatskoj 1918.-1935.*, Dom i svijet, 2002.
3. MATKOVIĆ, Hrvoje, „Šufflayeva akcija za osnivanje Hrvatske narodne radikalne stranke“, *Časopis za suvremenu povijest*, 23 (1991.), 167-173.
4. MATOTA, Josip, *Šufflayevi shvaćanje uloge povijesti u narodnoj svijesti Hrvata*, Matica Hrvatska, ogranak Bjelovar, 2006.
5. PARAGA, Dobroslav, Ante Paradžik, *Dr. Milan Šufflay: znanstvenik, borac i mučenik*, Hrvatska stranka prava, Zagreb, 1991.
6. SABOL, Željko, *Hrvatske vizije i tlapnje*, K. Krešimir, Zagreb, 2000.
7. SAGRAK, Darko, *Dr. Milan pl. Šufflay: hrvatski aristokrat duha*, Darko Sagrak: Hrvatska uzdanica, Zagreb, 1998.
8. STRIŽIĆ, Ivan, *Hrvatski portreti: lice i naličje hrvatskoga bića*, DoNeHa, Zagreb, 1996.

SAŽETAK

Milan Šufflay rođen je 8. studenoga 1879. godine u Lepoglavi u plemićkoj obitelji. Školovao se u zagrebačkoj Klasičnoj gimnaziji. Studirao je povijest na Zagrebačkome sveučilištu, a stupanj doktora postiže 1901. godine na temu *Hrvatska i zadnja pregnuća istočne imperije pod žezlom triju Komnena (1075-1180)*. Tokom svog školovanja uvijek je bio među najboljim đacima, držao je vatrene govore i imao određene karakteristike buntovnika. Još kao sveučilištarac bio je poliglot.

Studij je nastavio na Bečkom sveučilištu, gdje je proučavao hrvatsku srednjovjekovnu povijest i balkansku prošlost. Kao intelektualac, družio se s ljudima na visokim pozicijama, poput bana Pavle Raucha, koji ga je učinio sveučilišnim profesorom. Kada je na mjesto bana došao njegov daljnji rođak Nikola Tomašić, s kojim je bio u neprijateljskim odnosima, morao je napustiti Sveučilište. Nije se nikada ženio, ali se družio sa bivšom ženom Nikole Tomašića, Marijom Tomašić. Bio je vodeći svjetski albanolog; napisao je brojne znanstvene članke na temu povijesti Albanije. Godine 1921. Milan Šufflay optužen je za veleizdaju države i špijuniranja u korist drugih država, te je zatvoren na 3 godine i 6 mjeseci. Presuda je snažnije odjeknula u inozemstvu nego u domovini. Kaznu je proveo u Srijemskoj Mitrovici. Zbog teške bolesti, napustio je zatvor nakon polovice izvršene zatvorske kazne. Ponovno se bavi znanstvenim radom, ali i osjeća potrebu odrediti svoj politički smjer u odnosu na Radića, Hrvatske republikanske seljačke stranke i jugoslavenstvu. Ponuđeno mu je mjesto na katedri na budimpeštanskome sveučilištu kao sveučilišni profesor na katedru za povijest. Nije nikada oputovao jer mu je odbijeno izdavanje putovnice. Nakon dugih pregovora albanske vlade, dopušteno mu je oputovati u Albaniju kako bi dovršio III. svezak izdanja *Codex Albanicus*. Nakon povratka iz Albanije dobiva prijeteće pismo, a onda postaju učestali napada na njega kroz tisak, što su bili jasni znakovi da ga velikosrpski krugovi žele likvidirati. Atentat na Šufflaya je izvršen 18. veljače 1931., i umire isti dan od posljedica ranjavanja. Ubili su ga pripadnici terorističke organizacije *Mlada Jugoslavija*, koja je bila pod zaštitom kralja Aleksandra. Nakon njegove smrti reagirali su Albert Einstein i Heinrich Mann, koji su uputili apel Međunarodnoj ligi za ljudska prava na prosvjed protiv zločina izvršenog nad Milanom Šufflayem.

Ključne riječi: Milan Šufflay, znanstvenik, HSP, Kraljevina SHS, atentat

SUMMARY

Milan Šufflay was born on November the 8th 1879. in Lepoglava, in noble family. His first education was in Classical Gymnasium in Zagreb. He studied history on University of Zagreb, and defended his doctorate in 1901. on the subject *Croatia and the last endeavor of the Eastern Empires under the sceptre of three Komnen's (1075-1180)*. During his education he was always among the best students, he made fiery speeches and had certain rebel characteristics. As a student, he was a polyglot.

His study continues on University of Vienna, where he studied Croatian medieval history and history of the Balkans. As an intellectual, he hung out with people on a high places, like ban Pavle Rauch, who invited Šufflay to come to the University of Zagreb. When Nikola Tomašić became Croatian ban, his distant relative and hated enemy, he left the University of Zagreb. He never got married, but he hung out with ex wife of Nikola Tomašić, Marija Tomašić. He was the world's leading Albanologist; he wrote many scientific articles on the subject of the history of Albania. on the year 1921. Šufflay was accused of treason and spying for the benefit of other country. He was in prison for 3 years and 6 months. The judgment had more impact abroad rather than home. He served his sentence in Srijemska Mitrovica. Because of his illness he is leaving prison after half of his prison sentence. He re-engages scientific work, but he also feels the need to determine his political position in relation to Radić, his political party and Yugoslavia. He was offered chair at a University in Budapest as a professor of history. He never left because the government did not give him his passport. After long negotiations of Albanian government, Šufflay is allowed to go to Albania to complete third volume of *Codex Albanicus*. Upon his return from Albania he receives a threatening letter, and after that, many attacks on him through the press started. Serbian nationalists want to kill him. Assassination of Šufflay happened on 18th of February 1931., and he died later that day. Assassins were members of a terrorist group called *Young Yugoslavia* that was under the protection of the King Alexander. After Šufflay's death, reaction came from Albert Einstein and Heinrich Mann. They sent a letter to the International human rights league to protest the crime committed against Milan Šufflay.

Key words: Milan Šufflay, scientist, HSP (CJP), Kingdom SHS, assassination

